

CTIRAD V. POSPÍŠIL:*RŮZNÉ PODOBY ČESKÉ TRINITÁRNÍ**THEOLOGIE A PNEUMATOLOGIE**1800–2010: TVÁRNOSTI ČESKÉ**KATOLICKÉ TROJIČNÍ THEOLOGIE**A PNEUMATOLOGIE 1800–1989:**KOMENTOVANÁ BIBLIOGRAFIE**1800–2010**(Příbram: L. Marek, 2011. 544 s.**ISBN 978-8087127377)*

Ctirad V. Pospíšil připravil do tisku vědecké pojednání o dějinách české trinitární teologie a pneumatologie 19. a 20. století. Její název obsahuje dva podtituly, které specifikují vnitřní členění monografie, jejíž první část je věnována komentované bibliografii prací pojednávajících o zmíněných oblastech teologie a druhá přibližuje vybrané autory resp. díla. Celek je uveden citátem z korespondence V. Zahradníka, jímž Pospíšil vyjádřil postoj, s nímž ke svému badatelskému úmyslu přistoupil:

Nechci by Čechové naši výše létali, než jim dáno jest létati, ale však literatura naše by více zdárných plodů měla, kdyby Čechové naši ku vtipným a soudným hlavám svým více důvěrnosti měli, a nechtěli dále choditi po berlích a ve vodítkách.

Těmito slovy i celkovým zaměřením své práce se Pospíšil při-

hlásil k úsilí o poznání dějin české teologie. Učinil tak způsobem po výtce původním a přínosným.

Autor je přední český odborník na poli katolické dogmatické teologie – zejména ve specializaci na trinitologii a pneumatologii, christologii a soteriologii, mariologii. Těmto oblastem věnoval celou řadu teoretických studií i několik dějinných sond, v nichž se věnoval dílu různých teologů patristiky, středověku i současnosti. Zveřejnil i práce, v nichž se pokusil o bibliografické přiblížení dějin české trinitologie a christologie. Jeho životním dílem je, domnívám se, monografie *Jako v nebi, tak i na zemi: náčrt trinitární teologie* (Praha: Krystal OP; Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007 a 2010, 590 s.). Vybaven rozsáhlými znalostmi trinitologie a pneumatologie, navazuje nyní autor na své předchozí studie monografií, v níž mapuje dějiny české trinitologie a zasazuje tak – nepřímou a ne zcela zamýšleně – své vlastní teologické dílo do jejich kontextu. Činí tak v souvislosti s plněním grantového úkolu GA ČR č. 401/05/2027 – Trinitologie a teologická antropologie.

Důvodů, které jej vedly k bádání v oblasti dějin české trojiční teologie a v souvislosti s ní také pneumatologie (obě tematiky nelze oddělovat, neboť tajemství tře-

tí osoby Trojice spadá primárně do trinitologie a druhotně do pojednání o milosti, resp. do teologické antropologie), je několik. Předně vědomí (jistě i zcela osobní), že „po dlouhém období, v němž se česká katolická teologie snažila vyrovnat přednostně s dobovým světovým kontextem, se na pořadu dne objevuje naléhavý úkol hledání vlastních kořenů a s nimi spojené identity“ (s. 3). Vždyť být českým teologem „znamená být poslán v první řadě k vlastnímu národu, což ovšem sekundárně nevylučuje, ba implikuje odpovědnost také za světovou církev“, k níž se však lze blížit jen na základě „dědictví, v rámci jehož tradice se utvářela a zrála jeho lidská, duchovní a teologická totožnost.“ Zmíněné dědictví je proto třeba se sympatií i kritikou zkoumat, neboť „identita české teologie v dějinách nevyhnutelně bytostně souvisí s vědomým uchopováním totožnosti místní církve v Čechách a na Moravě.“ „Znalost dějin české teologie je tedy nejen naukový úkol, ale také cesta k hledání nás samých a předpoklad zdravého sdílení s druhými“ (s. 4). Zejména, jde-li o dějiny trinitologie: zde má poznání dějin české reflexe o tomto vrcholném tajemství křesťanské víry „bezesporu mnohé co do činění s prožíváním trojičního mystéria jako takového,“ už

proto, že naše tři časové dimenze mají svůj základ ve věčnosti Boha Otce, Syna a Ducha svatého, takže „vyrovnaný postoj ke třem složkám časovosti v sobě tudíž skrývá také náš harmonický postoj k jednotlivým osobám Trojice“ (s. 4–5). Lze ovšem snadno konstatovat, že české teologii taková vyrovnanost poněkud chybí: svou minulost nezná a příliš si jí nevází, soustředí se spíše k přínosu autorů jiných zemí.

Zdravě racionální a metodologický výzkum se tak jeví jako prostředek, díky němuž můžeme okoušet osvobozující sílu pravdy projevující se jako sebepřekročení ve vztahu k alteritě, jako uctivost k druhému, která souzní s vděčností za dar, jímž jsme tady a teď my sami. Nejenom trojiční teologie samotná, ale také bádání v oblasti dějin české trinitologie se tak jeví v jistém slova smyslu jako určitá forma „trinitoterapie“ (s. 7).

Soustředěnost k trinitologii a pneumatologii je jistě dána odborností autora. Má však i podstatnější zdůvodnění: „Jestliže víra v Trojici je rozlišujícím znakem křesťanství a jestliže trinitologie má následně představovat architektonický princip celé křesťanské teologie, pak se zdá být nanejvýš vhodné začít rozmatávat pomyslné Ariadnino klubko v labyrintu dějin české teologie právě od tohoto konce“ (s. 8). Právě odtud

také musí začít sebenáprava a vědomé uzdravování mysli a srdce české teologie a jejich nynějších protagonistů; a nejenom jich – autor má na mysli i celý český národ, jehož nejzazší příčinou i cílem je překypující láska Otce, Syna a Ducha svatého. „Akademicky laděné bádání o dějinách české trinitologie a následně také nevyhnutelně i pneumatologie,“ v němž jde o to, „vzdát oprávněnou čest těm, na něž navazujeme, následně kriticky uchopovat vlastní identitu v přítomnosti, a tak vytyčovat směřování k budoucnosti ve znamení otvírání se působení Ducha Božího,“ tak „evidentně implikuje spirituálně a soteriologicky zabarvenou finalitu“ (s. 7) a stává se, jak bylo řečeno, jakousi „trinitoterapií“.

Rozhodnutí věnovat pozornost jednomu konkrétnímu tématu dějin teologie má ovšem i metodologické opodstatnění. Autor uvádí, že široce pojímané a jaksi „všeobjímající“ přehledové dějiny teologie pomáhají při konkrétním bádání vskutku jen rámcově: žádoucí je spíše přehled a kritické hodnocení tvárností určité konkrétní teologické tematiky, na který lze navazovat a případně určité vlastní inspirace zasazovat do širšího rámce. Proto se také vědomé rozhodl pokročit dále, než je v soudobém usilování o dějiny české teologie obvyklé. To se totiž prozatím poměrně vý-

razně soustředí na tzv. historická prolegomena, tedy podchycení reálií (prosopografie, bibliografie, instituce atd.), jež je třeba znát k tomu, aby bylo možno přistoupit k tzv. tematické hermeneutice, tedy studiu myšlenkových obsahů děl českých teologů. Pospíšil postupoval poněkud jinak: S pomocí katalogů, databází a bibliografií provedl rozsáhlou rešerši, již podchytil monografie i časopisecké články, které podle názvu souvisejí s tématem, jež ho zajímá (1), celou řadu z nich pročetl (2) a touto cestou se dobral autorů, s nimiž se pak za pomoci odborné literatury seznámil podrobněji, a děl, která podrobil obsáhlejší analýze (3). Tomuto postupu odpovídá členění monografie do dvou částí, jež přece jen jaksi reflektují vžívající se epistemologické členění na prolegomena a hermeneutiku: *Česká trinitární teologie a pneumatologie v letech 1800–2010 a některá díla s tímto tématem související: Komentovaná bibliografická studie a Analýza spisů, v nichž se odrážejí podoby české katolické trojiční teologie a pneumatologie v období vymezeném lety 1800–1989*. Každá z částí je uvedena samostatným předznamenáním, v němž Pospíšil představuje a zdůvodňuje svůj postup i své metodologické volby.

Zbývá dodat, že česká teologie je zde definována „na základě ja-

zykového, národního a křesťanského společného jmenovatele v jistém slova smyslu nezávisle na konfesi, na příslušnosti k určité teologické škole, na názorové orientaci, dokonce i na postoji ke státoprávnímu uspořádání, v jehož rámci český národ momentálně existuje“ (s. 10). To Pospíšilovi umožnilo, aby se v první části své práce pokusil překročit konfesní hranice a vnímat v ekumenickém duchu pozitivně to, co k danému tématu nabízejí čeští kolegové z jiných křesťanských denominací. V druhé části se naopak soustředil pouze na katolické prostředí. Byl k tomu veden dosavadními výsledky, jež ukázaly, že „příjemnějším z kvantitativního hlediska byla tvorba katolických autorů v předmětné oblasti v našem prostředí po celou dobu dominantní“ (s. 124). K tomu výslovně přistoupil i důvod další, v soudobých studiích o dějinách české teologie obvyklý: konfesní zdrženlivost a ohleduplnost. A konečně zde byl i důvod veskrze praktický, totiž neúnosný rozsah, jehož by druhá část monografie nabyla, pokud by přihlížela i k autorům nekatolickým.

Volba jazykového kritéria při vymezení pojmu česká teologie přiměla Pospíšila ještě k jednomu rozhodnutí: aby totiž přihlížel i k tomu, co nazval jejím bezpro-

středním vnějším okruhem, totiž k literatuře do českého jazyka přeložené, ať již jde o dokumenty učitelského úřadu církve, církevních Otců a dalších církevních autorit, nebo prostě o díla zahraničních teologů či křesťanských spisovatelů. První část monografie jich podchycuje celou řadu, druhá se pak soustředí k šesti z nich. – Tato volba je do jisté míry diskutabilní. Není pochyb o tom, že přeložené texty mohou mít a někdy i mají na původní tvorbu značný vliv. V mnoha případech jsou však pouze projevem zájmu a nadějí překladatele a/nebo vydavatele, zatímco jejich reálný dopad je malý (nemluvě o tom, že sama existence překladu vypovídá jen málo o kvalitě překládaného textu). Myslím, že Pospíšil se tu ukazuje být teologem, který je zaujat především věcí samou, tedy tím, kdo chce zmapovat celek česky dostupné literatury k danému tématu. V tomto smyslu přináší jeho volba zajímavá zjištění. Kolik toho však takto podchycená překladová literatura skutečně vypovídá o české teologii (srov. např. kap. II.5., kde je analyzována trinitologie a pneumatologie v českém překladu Tridentského katechismu z roku 1866)? A když už se rozšiřuje pohled přes hranice: neměly na českou teologii stejně velký nebo i větší vliv některé zahraniční, nikdy nepřeložené, ale

takřka pravidelně citované práce? Pospíšilovu metodologickou volbu je třeba respektovat, neboť má své klady, není však pochyb, že v dané souvislosti vyvstávají zmíněné otázky.

Úvod monografie ponechává bez většího komentáře časové vymezení, v němž se bádání pohybuje. Obě části se počínají r. 1800. Pospíšil totiž konstatuje, že při zkoumání české katolické trinitologie a s ní spjaté pneumatologie „musíme sestoupit až do dob českého obrození,“ kde se „nacházejí pravé kořeny moderní české katolické teologie. Odlišnost mezi osmnáctým a devatenáctým stoletím je z hlediska národního povědomí i z hlediska následné po výtce české teologické tvorby zcela evidentní. Naše přítomnost v nejširším slova smyslu tedy začíná na prahu 19. století, přičemž jeho začátek se nemusí přesně krýt s datem 1800“ (s. 8–9). Bylo by žádoucí, aby autor tato svá tvrzení poněkud rozvedl, neboť čtenáři nemusí být zcela pochopitelná. Soustředěnost k národnímu obrození asi striktně nesouvisí s volbou jazykového kritéria, neboť to je v práci aplikováno s flexibilitou („kritériem českosti je přednostně mateřský jazyk autora a jeho vědomí národní příslušnosti, nikoli pouze vlastní jazyk díla,“ s. 126): pak by ovšem bylo možné postoupit i do staletí

předcházejících, v nichž čeští teologové psali převážně latinsky a německy, přičemž ovšem – navzdory germanizaci – vydávali některá popularizační, kazatelská a katechetická pojednání i v češtině. Důvody pro volbu tohoto roku budou tedy zřejmě jiné, a bylo by dobré je ozřejmit. Taktéž volba roků, k nimž jsou obě části dovedeny, by měla být jistě zdůvodněna již v obecném úvodu a nejenom v předznamenání jednotlivých částí. U části první, jež je přivedena k r. 2010, ostatně taková pasáž chybí. U části druhé, kde je bádání ukončeno u r. 1989, je omezení zdůvodněno zcela jasně a správně: Pospíšil se rozhodl ponechat stranou nejnovější tvorbu autorů, z nichž většina „ještě žije, a tak o jejich přínosech zatím nelze vyslovit přinejmenším z materiálního hlediska úplný soud“, zatímco úsudek o jejich dílní produkci si lze učinit přímo či z recenzí; na přední místo mezi nimi se navíc řadí on sám, který by „se musel vyslovovat ke svým vlastním výtvorům, což by určitě nebylo hermeneuticky korektní“ (s. 125).

První část monografie je nazvána *Česká trinitární teologie a pneumatologie v letech 1800–2010 a některá díla s tímto tématem související: Komentovaná bibliografická studie*. Člení se do pěti kapitol: Původní tvorba českých reprezentantů ka-

tolické teologie (I.1.), Představitelé evangelické, pravoslavné a československé husitské teologie (I.2.), Překlady textů týkajících se trinitologie a pneumatologie do českého jazyka (I.3.), Triadologické a ikonografické studie českých autorů v češtině a cizích jazycích (I.4.), Závěr první části (I.5.). První kapitola podchycuje nejprve převážně knižní tituly a další tvorbu jejich autorů v českém jazyce; dále cizojazyčné publikace českých katolických autorů; publikace českých katolických autorů ve vybraných periodikách (*Časopis katolického duchovenstva*, *Na hlubinu*, *Duchovní pastýř*, *Nový život*, *Studie*, *Via*, *Informace o církvi*, *Teologické texty*, *Salve*, *Mezinárodní katolická revue Communio*, *Amen*, *Sborník Katolické teologické fakulty*, *Studia Theologica*, *Teologické studie*, *Getsemany*); a konečně překlady dokumentů magisteria katolické církve, Mezinárodní teologické komise a Mezinárodní papežské mariánské akademie. Druhá kapitola zaznamenává přínosy českých evangelických teologů; přínosy českých a slovenských pravoslavných teologů a pravoslavnou překladovou literaturu; a přínosy představitelů teologické školy Církve československé (husitské). Třetí kapitola přináší překlady novodobých titulů, především knižních; překlady a edice trinitologických textů z dě-

jin křesťanské teologie, s nimiž se setkáváme v období 19. a 20. století; některé patristické spisy; edice a překlady spisů ze středověku a počátku novověku. Čtvrtá kapitola poskytuje rozšiřující vhled do triadologických studií a do některých studií zabývajících se zobrazením Nejsvětější Trojice z hlediska dějin umění.

Pospíšil tu usiluje o co největší úplnost v zaznamenání těch textů, jež se tak či onak dotýkají trinitární teologie a pneumatologie. Naráží ovšem na nejednu obtíž. Předně jistě na omezení, jež souvisejí s tím, že jeho rešerše, jakkoli rozsáhlá, nepodchytila vše (jeho bádání pokračuje a další výsledky zveřejní na internetové stránce Centra dějin české teologie www.cdct.cz). Jiná jeho obtíž souvisí s metodou rešerše: orientoval se podle názvu dotyčných textů, případně uplatňoval jejich znalost; volil patnáct periodik, jež považoval za nejdůležitější. Další obtíž je ještě zásadnější: jde-li o ústřední téma křesťanské víry, pak co se jej vlastně *netýká*? A konečně: je-li s Trojicí spojena teologie jako celek, kde vede v textech hranice toho, co trinitologii zajímá a inspiruje? Celá specializovaná bibliografie je tak poznamenána napětím: má velmi široký tematický záběr („Bůh, Boží vlastnosti, pneumatologie, trinitologie ve

vlastním slova smyslu; dogmatika, příslušné biblicko-teologické studie, spiritualita, praktická teologie a pastorační literatura, katechetická oblast – styčné plochy s filosofií a religionistickou odbornou literaturou, problematika ateismu – překladová literatura, příklady děl z dějin křesťanské teologie,“ s. 121) – a přece zůstává selektivní. To jistě budí v čtenáři nejednu otázku. Pro potřeby monografie je však tato sonda jako celek dostačující. Slouží totiž především jako podklad pro část druhou, v níž spočívá těžiště a hlavní přínos celé práce. Má ovšem i svou samostatnou hodnotu. Především nenechává na pochybách, že trojjediný Bůh je i v této zemi věřen, poznáván a vyznáván a česká teologie se nemusí s hanbou krčit v koutě.

Druhou část své monografie Pospíšil nazval *Analýza spisů, v nichž se odrážejí podoby české katolické trojjediné teologie a pneumatologie v období vymezeném lety 1800–1989*. O důvodech, které jej vedly k tomu, aby se zde soustředil k teologii katolické, i o problematice časového vymezení již byla řeč. Monografie se zde člení do dvaceti osmi kapitol, v nichž je představena a kriticky zkoumána trinitologie a pneumatologie dvaceti dvou českých teologů (Vincenc Zahradník, František Alexandr Rokos, Jan Valeřian Jirsík, Antonín Hejbal, Josef

Barták, Václav Šimanko, Edvard Brynych, Antonín Podlaha, Alois Kudrnovský, František Žák, Josef Kašpar, František Kordač, Vojtěch Šanda, Josef Pospíšil, Richard Špaček, Reginald Maria Vincenc Dacík, Silvestr Maria Braitto, Antonín Salajka, Vladimír Boublík, Dominik Pecka, Vladimír Benda, Josef Zvěřina) a šesti přeložených textů (Tridentský katechismus, Ludwig Ott, Jean Isaac, würzburgský *Úvod do teologie*, Joseph Ratzinger, Wincenty Granat).¹ Jakýsi exkurs představuje přehled českých katechismů 19. a počátku 20. století. O volbě jednotlivých položek platí, že „primárním kritériem bylo jméno autora“, tedy jeho věhlas či význam zjištěný v průběhu bibliografické rešerše, v některých případech pak „náhodný výběr na způsob sondy“ (s. 125–126). Jednotliví autoři a analýza jejich příslušných spisů je řazena „chronologicky, a to přednostně podle data vydání příslušného díla“ (s. 127), a pokud dotýčný pisatel nabízí vícero příspěvků, je zařazen dle datace vydání hlavního díla, někdy dle datace vydání prvního spisu. U překladů je rozhodující datum vydání v češtině.

Úvodní pasáž každé kapitoly plní funkci historických prolego-

1 Několik z těchto textů vydal Pospíšil předběžně v různých odborných časopisech.

men: představuje autorův život a jeho hlavní díla, což dovoluje identifikovat příslušné spisy, které jsou v dalších bodech kriticky vyhodnocovány; v některých případech umožňuje znalost života a díla dotyčného autora objevovat zajímavé souvislosti. Platí však, že je „důraz kladen jednoznačně na hledání vlastních struktur trojičního a pneumatologického myšlení v dějinách, zatímco historická práce spočívající ve zkoumání života a bibliografie dotyčného autora má spíše podpůrný charakter“ (s. 127). – Pospíšil se v této části své monografie nepokrytě raduje z objevu některých historických, resp. biografických souvislostí, které jej zaujaly svým významem, případně zatím nebyly dostatečně odhaleny (srov. např. Vincenc Zahradník, Jan Valerian Jirsík, František Žák). Nepřikládá přílišnou váhu tomu, zda jsou údaje, jež u jednotlivých myslitelů poskytuje, přibližně stejného pojetí i rozsahu, zda jsou vždy ověřené a podrobně doložené. Spolehl se na sekundární literaturu, kterou se mu podařilo ve vymezeném čase vyhledat, a podal nejlepší výkon, jaký mohl. Badatelé, kteří budou na jeho dílo v jednotlivostech navazovat, budou mít co dodat.

Nejzásadnějším a primárně sledovaným cílem je ovšem „strukturnální analýza, pochopitelně modi-

fikovaná na základě požadavků speciální teologické hermeneutiky a také tematického zaměření analyzovaných studií, tedy samotné trojiční teologie či pneumatologie.“ U rozsáhlejších děl je na začátku věnována pozornost celkové struktuře díla, poté následuje prezentace a kritické vyhodnocení toho, co je ve studovaném příspěvku uvedeno. Hodnocení pak vychází z otázky, „zda je příslušná trinitologie, případně pneumatologie esenciálně kompletní,“ přičemž zvláštní pozornost je věnována „tomu, jak je pojímána klíčová otázka trinitologie, totiž problematice poměru mezi ekonomickou a imanentní Trojicí,“ neboť „od zvládnutí tohoto stěžejního bodu trinitární reflexe se nepochybně odvíjí to, zda a nakolik se podaří promítat korunní tajemství naší víry do dalších oblastí systematické teologie, do života a spirituality“ (s. 128–129).

Specifický půvab Pospíšilovy práce spočívá ovšem v tom, že se mu analýza dějin české trinitologie a pneumatologie nepřetržitě stává příležitostí k teologickému myšlení. To přitom neslouží jenom k tomu, aby si potvrdil výchozí teoretické pozice, z nichž je vedena zpětná kritika, ale také a především k tomu, aby se nechalo dále formulačně i myšlenkově obohacovat a rozvíjet. Pospíšil to ostat-

ně činí vědomě, neboť ví, že „veškeré naše snažení nekončí pouze u analyzovaného textu, nýbrž v posledním důsledku míří také k samotnému korunnímu mystériu našeho života a naší víry,“ a že „zároveň se tak projevuje inspirační potencialita analyzovaného textu“ (s. 129–130).

Závěr druhé části je i závěrem celé monografie. Pospíšil v něm přiznává, že „odborný výtěžek našeho snažení v oblasti teologického myšlení určitě vysoce překračuje prvotní očekávání. Česká katolická trinitologie a pneumatologie bezesporu existuje a rozhodně stojí za to věnovat jí hlubší pozornost“ (s. 491). Výsledky svého snažení pak shrnuje střídavě a jasně.

Lze souhlasit s tím, že z hlediska historického je jeho práce nejzajímavější tam, kde je věnována prozatím jen málo zkoumaným dějinám české teologie v 19. století a v první polovině (či spíše v prvním dvacetiletí) 20. století, i s tím, že „představení celé řady dnes již namnoze pozapomenutých postav dějin české teologie nesporně otvírá další horizonty následujícího bádání“ (s. 491). O tom – i o zdokonalitelnosti Pospíšilova snažení na tomto poli, již si je vědom – již byla řeč. Nesporné je i to, že zejména pro první polovinu 19. století je třeba zkou-

mat i kazatelskou a katechetickou literaturu, což prokázal zejména na pozoruhodné postavě Vincence Zahradníka (tato kapitola patří ostatně k nejzajímavějším částem celé monografie):

Toto poměrně značné množství materiálu si určitě zasluhuje podrobnější průzkum nejen z hlediska praktické teologie, ale také z hlediska teologie systematické, protože i ona zde může tu a tam nacházet zajímavé impulzy přinejmenším k spravedlivějšímu hodnocení úrovně promítání pravd víry do života v daném období (s. 491).

Z hlediska vlastní myšlenkové struktury trinitologie a pneumatologie pak Pospíšil konstatuje: „neexistuje žádná česká škola trojiční teologie nebo pneumatologie“. Neznalost dějin české teologie a nezáměr o díla vlastních předchůdců či soupeřníků „je bolestným nedostatkem nejenom naší doby, ale v zásadě trvalou charakteristikou české katolické teologie v celém inkriminovaném období“ (s. 492). Přesto lze v tvorbě českých autorů rozpoznat jisté společné prvky, jež Pospíšilovi umožnily rozlišit několik period české trinitologie a pneumatologie (s. 492–496):

1. První polovina 19. století: Skvostný a následně nezářící začátek, který je spjat se jmény

V. Zahradníka a J. V. Jirsíka a v jeho pozadí stojí B. Bolzano.

2. Poslední desetiletí 19. století až rok 1930:

Dotváří se česká teologická terminologie, rodí se první monografie věnované našemu tématu (V. Šimanko, J. Pospíšil), vzniká velmi rozsáhlá dogmatika pro katolickou inteligenci (F. Žák), od padesátých a zejména od šedesátých let devatenáctého století jsme svědky zrodu nebývalého počtu katechismů a středoškolských učebnic apologetiky, dogmatiky a morální teologie, což pochopitelně souvisí se vznikem českého středního školství. Čeští autoři produkují první manuály určené pro univerzitní studenty nejen v latině (V. Šanda), ale také v češtině (R. Špaček). [...] Z metodologického hlediska jsme svědky nemalého pokroku. Autoři začali užívat poznámkový aparát, orientovali se ve světové tvorbě, leč výrazně opomíjeli to, co skýtala domácí scéna. Zároveň musíme konstatovat, že snaha vyrovnat se zahraničí vedla ke ztrátě původní originality, kterou jsme shledali u V. Zahradníka a J. V. Jirsíka, jejichž skvostné inspirace upadají v zapomnutí. Společným rysem děl většiny autorů druhého období je poměrně značný důraz kladený na problematiku Filioque, což souvisí s unionistickými vizemi Slovanstva sjednoceného na bázi křesťanství. Trinitologie se ale bohužel kvůli často jednostrannému důrazu na Boží jedinstvo a kvůli konstatování, že v dějinách spásy jedná vlastně jediná a v jistém slova smyslu odosobněná božská přirozenost, stává spíše izolovaným traktátem, a tak

se zbytek teologie odehrává přednostně, pokud ne dokonce výlučně na základě schématu „jediný Bůh – svět“. O hlubším propojování trinitologie a spirituality a o odhalování praktického významu obrazu Boha pro lidský život lze hovořit opravdu jenom stěží. Navzdory těmto danou epochou silně podmíněným limitacím však i v dílech autorů druhého období můžeme nacházet velmi zajímavé inspirace a zejména v případech monografie J. Pospíšila také náznaky následného překonání dobových myšlenkových schémat.

3. Léta 1930–1950: „U R. M. Dačíka a S. M. Braita totiž pozorujeme velmi zajímavou tendenci propojovat hlouběji trojiční teologii a pneumatologii se spiritualitou a životem.“

4. Léta 1950–1989: Určitá roztržitost, bezradnost a v druhé polovině hledání nového začátku v rámci pokoncilní doby.

Na jedné straně stojí A. Salajka a jeho manuál, který lze hodnotit jako návrat k období konce 19. a počátku 20. století, na druhé straně shledáváme v českém prostředí doposud neznámou latinsky a italsky psanou práci českého exilového teologa, V. Boublíka, která vznikla v kontextu Lateránské univerzity v druhé polovině šedesátých let. Posledně zmíněné dílo vykazuje jasné známky pokoncilního přechodového období. Objevují se tu ale již vcelku jasné tendence k mnohem větší otevřenosti inspiracím z oblasti pravoslavné trinitologie a především jasná koncepce ekonomické

Trojice, což je předpoklad k následné trinitarizaci celé systematické teologie. [...] Od sedmdesátých let se domácí scéna orientovala především na překladovou literaturu, jejíž rozbor jasně doložil, že svou kvalitou, ovšem s výjimkou toho, co nabízí Úvod do křesťanství od J. Ratzingera, rozhodně nepřevyšovala díla špičkových českých autorů z předchozích období dějin české trinitologie a pneumatologie. [...] V sedmdesátých a osmdesátých letech vstoupil na scénu velmi výrazně J. Zvěřina, který se pokoušel o vlastní tvorbu, ta se ovšem inspirovala opět výlučně zahraničními vzory a zdroji. Uvedený autor odvážně čerpal z autorů výrazně pokoncilně progresivnějšího ražení, čímž v mnohém překračoval a dokonce rozrážel v našem prostředí zaběhlá mentální schémata.

5. Od r. 1990: současná epocha moderních dějin české trojiční teologie a pneumatologie.

Na českých katolických fakultách se ještě velmi dlouho učilo podle překladového manuálu, jehož autorem je L. Ott. Mentalita čtvrtého období tedy v českém prostředí v mnoha ohledech přetrvávala až do roku 1996 na CMTF UP v Olomouci a února 2002 na KTF UK v Praze, kdy na těchto fakultách došlo k přechodu od zmíněného manuálu k novějšímu zpracování reflexe nad tajemstvím Nejsvětější Trojice a působení třetí božské osoby v dějinách spásy. Česká teologická tvorba v devadesátých letech navíc věnovala pozornost spíše jiným tématům než právě trinitologii. Ačkoliv od přelomu tisíciletí vidíme poměrně

značný nárůst počtu studií z oblasti trinitologie a pneumatologie, hlubší zájem o starší českou tvorbu se zatím neprojevil. Přetrvávalo totiž přesvědčení, že je nutno dohnat světový kontext, což určitě nebylo tak zcela nesprávné. V posledních letech se však začala postupně projevovat potřeba hledání vlastní identity české katolické teologie, která vedla některé autory k tomu, že zaměřili svou tazavou pozornost právě směrem k minulosti. A do právě zmíněného rámce spadá i tato monografie, jejímž autorovi nejde jenom o mapování minulosti, nýbrž také a především o vyhlížení a načrtávání její příští důstojné tvárnosti jak v tomto pátém, tak i v následujících obdobích její existence.

Monografii prof. Pospíšila je nutno označit za zásadní. Splňuje vytčený cíl a poskytuje dostatečný přehled o dějinách české trinitologie a pneumatologie 19. a 20. století. Otevírá mnoho námětů pro další bádání a upřesňování. Nejde tu o dílo historika, nýbrž vzdělaného teologa, který je současně pilný badatel pronikající do nejrůznějších vědních oblastí. Dílo, jež zde bylo představeno, tyto jeho charakteristiky přesvědčivě dokládá. Připomínky, které zazněly, na tom nic nemění. Jsem přesvědčen, že by dílu prospělo, kdyby se mu autor mohl ještě nějakou dobu v klidu věnovat, potom je na určitou dobu odložil a znovu je přečetl a upravil. To však není reálné a je třeba je brát takové, jaké je. Zdo-

konalitelné, leč objevené a mnohostranně přínosné. Jeho rizikem je, že bude čteno pouze selektivně, resp. konzultováno *ad hoc* při zájmu o toho kterého autora – tak řečeno „vyzobáváno“. Celistvá výpověď, kterou dílo podává, by tím pohříchu zanikla.

Je třeba litovat, že nakladatel nevěnoval vydání monografie pozornost, kterou by si byla zasloužila. Titulní a závěrečné stránky o tom podávají tristní svědectví.

Vojtěch Novotný

LUBOSLAV HROMJÁK:

*LO SLAVISMO CATTOLICO DI LEONE XIII
E GLI SLOVACCHI (1878–1903)*

*(Praha: Paulínky, 2010. 148 s. ISBN
978-8086949932)*

Lev XIII. bývá nazýván „papežem Slovanů“, a to jak z vděčnosti za cyrilometodějskou encykliku *Grande munus* z roku 1880, tak zvláště s ohledem na svůj zájem o slovanské národy. Práce L. Hromjáka se věnuje katolickému slavismu za pontifikátu Lva XIII. z pohledu slovenského národa. Publikace vychází z autorovy disertace, která vznikla během studií v Římě. Hromják zpracoval

dosud nevyužitý archivní materiál uchovávaný v Archivio Segreto Vaticano (zvláště Archivio della Nunziatura apostolica a Vienna, Segreteria di Stato), Archivio della Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari a další.

Již v úvodu autor vymezuje tři zásadní pojmy: Katolický slavismus (církvní hnutí ekumenického charakteru podporované Lvem XIII.), panslavismus (spíše politické hnutí usilující o sjednocení Slovanů pod vedením Ruska) a austroslavismus (myšlenka sjednocení všech Slovanů v habsburské říši), které byly někdy mylně chápány či směřovány, jak je patrné i z některých citovaných materiálů. Zatímco panslavismus byl nepřijatelný jak pro papeže (nebezpečí odpadů k pravoslaví), tak pro císaře (směřování k Rusku), ona ostatní dvě hnutí neohrožovala ani postavení církve ani existenci monarchie. Větší problém však představoval nezájem Vídně na řešení slovanské otázky.

Vlastní text práce je rozdělen do tří hlavních kapitol. V první je představena „slovenská otázka“ pohledem jednotlivých apoštolských nunciů ve Vídni z období pontifikátu Lva XIII, konkrétně v letech 1880–1904. Postupně ukazuje, jak S. Vannutelli, L. Galimberti, A. Agliardi a E. Taliani informovali o „slovenské otázce“

(„Slovanech z Uher“), postavení Slováků vůči Maďarům, uherské vládě, o otázkách maďarizace a maďarské církevní politiky – Kulturkampfu. Svatý stolec se nechtěl vměšovat do vnitropolitických státních záležitostí, spíše zde panovala obava, že maďarizace může vést Slováky k odpadu od katolické církve. Absence duchovních ovládajících slovenštinu ve slovenských farnostech zapříčiňovala skutečnost, že se věřícím nedostávalo pastorační péče a náboženské výuky v jejich rodném jazyce. Existovala obava, že z těchto důvodů mohou věřící přejít k nekatolickým církvím, kde je povolen lidový (slovenský jazyk). Svatý stolec nechtěl podpořit panslavismus, ale právě katolický slavismus, jakési sjednocení Slovanů v lůně katolické církve, kam by se mohli vrátit i pravoslavní. Vídeň z obavy ze šíření panslavismu nepodporovala snahy Lva XIII. Zatímco papež povolil liturgii ve staroslověnštině jen výjimečně (v diecézi biskupa Strossmayera), uherská vláda prosazovala dokonce i pro uniáty – řeckokatolíky liturgii v maďarštině.

Druhá kapitola se zabývá intervencemi papeže ve věci postavení Slováků v Uhrách. Hlavní pozornost soustřeďuje autor na encykliku *Grande munus*, pouť Slovanstva do Říma v roce 1881

a oslavu milénia smrti sv. Metoděje na Velehradě v roce 1885. Encyklika *Grande munus* nejen oceňuje zásluhy soluňských bratří, ale také vzpomíná skutečnosti, že staroslověnština byla schválena jako liturgický jazyk. Cyril s Metodějem, ač pocházeli z Východu, byli věrni Římu a v tom se měli stát vzorem k následování pro schizmatiky, kteří tak měli nalézt cestu do lůna církve. Cyrilmetodějský kult neměl vést k národnostní nevraživosti (např. olomoucký arcibiskup Friedrich Fürstenberg podporoval tuto úctu a vnímal ji jako přijatelný kult jak pro české, tak pro německé obyvatelstvo). Následná pouť do Říma na poděkování za tuto encykliku byla manifestací Slovanstva, ale nikoliv ve smyslu politické vzpoury (jak to chtěly naznačovat některé novinové články), ale manifestací věrnosti Slovanstva papeži. Miléniové oslavy v roce 1885 se setkaly s odporem ze strany Vídně, která se opět obávala politické manifestace za práva slovanských národů.

Třetí kapitola pak mapuje zásahy Svatého stolce v otázce postavení slovenského národa v Uhrách. Samo postavení katolické církve v Uhrách se kvůli probíhajícímu Kulturkampfu dalo označit za tristní. Proticírkevní zákony ve spojení s maďarizací ztěžovaly vztah katolické církve vůči sloven-

skému národu. Věřící mohli mít dokonce pocit, že Svatý stolec nedělá nic v oblasti náboženské a národnostní pro Slováky, ale opak byl pravdou. Uherský episkopát byl většinou maďarského původu, proto se snahy Svatého stolce neselektovaly s velkou podporou.

V závěru autor shrnuje své poznatky. Z pramenů je evidentní zájem papeže o postavení Slováků v Uhrách, Svatý stolec se snažil bránit prosazování maďarských nacionalistických zájmů v církvi v Zalitavsku. Ne vždy mohly být tyto požadavky realizovány, ale nikdy Svatý stolec nepodpořil maďarizaci.

Práce, jak bylo zmíněno, je založena převážně na studiu dosud v tomto ohledu nevyužitého archivního materiálu, který reflektuje postavení Slováků z perspektivy diplomacie Svatého stolce.

Mé připomínky jsou spíše praktického rázu – zvláště pro případ dalšího vydání (třeba i v jiné jazykové mutaci): Postrádám alespoň stručnou biografickou informaci nejen o jednotlivých nunciích, kterým je věnována větší pozornost (např. z publikace Donato SQUICCIARINI, *Nunzi apostolici a Vienna, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana*, 1998), ale zvláště u zmíněných slovenských a maďarských osobností z církev-

ního i politického prostředí, které nejsou tak obecně známy. V otázce cyrilometodějství, Velehradu a slovanské liturgie bych autorově pozornosti doporučila díla: Jan VYCHODIL, *Jubileum encykliky cyrillo-metodějské „Grande munus“ 1880–1905*, Brno 1904. František CINEK, *Velehrad víry: Duchovní dějiny Velehradu*, Olomouc 1936. (Např. historie a obtíže spojené s poutí v roce 1885 – zákaz poutí, jednotlivé výpravy, útoky v tisku apod.) František CINEK, *Arcibiskup Dr. Antonín C. Stojan: Život a dílo*, Olomouc 1933.

V práci se také objevují drobné nepřesnosti, které sice výrazně neumenšují kvalitu díla, ale mohly by být odstraněny při případném dalším vydání, např. s. 11 (pozn. č. 2) odkaz na publikaci De Marchiho, kde jsou důležitá data týkající se diplomatických služeb Vanutelliho, ale nikoliv jeho vztahu k slovenskému národu. Poznámku by bylo vhodné přesunout. Na s. 87 je A. C. Stojan zmíněn jako moravský biskup, bylo by vhodné upřesnit, že se stal biskupem až v r. 1921. Pozn. č. 196 doslovně opakuje termínové vymezení z úvodu (s. 9). Ve III. kapitole je podkapitola číslována 3.2, aniž by předcházela 3.1 (možná, že se tak stalo při úpravě textu disertace pro potřeby vydání). A zejména by

bylo velmi užitečné opatřit práci jmenným a věcným rejstříkem.

Publikace jistě zaujme odbornou veřejnost zabývající se pontifikátem Lva XIII., cyrilometodějským a národnostní problematikou – v tomto případě otázkou slovenského národa. Autor svoji práci postavil na velmi solidní a dosud nevyužité pramenné základně a ukazuje tak danou problematiku z perspektivy Svatého stolce, která dosud nebyla ani odborníkům příliš známa. Uvážíme-li, že např. otázka nacionalismu nijak z Evropy a evropské politiky nevymizela, může i tato publikace nabídnout historický pohled na tuto problematiku a pokus o její řešení ze strany církve. V souvislosti s blížícím se výročím (rok 2013 – 1150 let od příchodu sv. Cyrila a Metoděje na Velkou Moravu) je velmi dobře, že se objevuje tato studie. Pokud si chceme vytvořit co nejdůvěhodnější pohled na danou problematiku, v tomto případě na slovanskou otázku v době pontifikátu Lva XIII., je třeba, aby se vycházelo co nejvíce z dostupných pramenů a jejich vzájemným srovnáním pak bude možné dojít ke komplexnímu pohledu. A to se v tomto případě podařilo.

Jitka Jonová

PAVEL HOŠEK:

ŽIDOVSKÁ TEOLOGIE KŘESŤANSTVÍ

(Brno: CDK, 2011. 168 s.

ISBN 978-8073252571)

Brněnské Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK) vydalo ke konci loňského roku zajímavou knihu, která z určitého úhlu pohledu zaplňuje mezeru v odborné literatuře mezi českými publikacemi k tématu židovských reflexí křesťanství. Na českém knižním trhu již existují některé tituly mapující židovsko-křesťanské vztahy (např. Alžběta DREXLEROVÁ, *Jákob a Ezau na cestě k smíření?* nebo Marvin WILSON, *Náš otec Abrahám*), sborníky křesťanských reflexí judaismu (Helen FRYOVÁ, *Čítanka židovsko-křesťanského dialogu* nebo sborník *Dialog křesťanů a Židů*), máme překlady knih Kurta Schuberta a dokonce překlady některých židovských teologů (Flusser, Lapide). Kniha Pavla Hoška je však v tomto prostoru zcela novátorská, nejen tím, že mapuje velmi podrobně řadu židovských teologů, kteří se věnují křesťanství ve 20. století, a sleduje i aktuální situaci (zvláště v anglosaském světě), ale i erudovaným pohledem na stav židovsko-křesťanského dialogu v dnešní době. Ve své knize se Hošek snaží otevřít i některá konkrétní teologická témata, která

se týkají obou náboženství (vztah k Tóře a Novému zákonu, pojetí smlouvy a zjevení, ale i subtilnější témata, jako inkarnaci či pojetí Trojice).

Přínos knihy Pavla Hoška patříují ve třech rovinách, které se pokusíme stručně nastínit. První rovinou je autorova sonda do aktuální situace židovské reflexe křesťanství, kdy opakovaně píše, že se jedná v dnešní době o pozoruhodný posun (tímto bodem posunu označuje především vydání dokumentu *Dabru emet* v roce 2000). Hoškovy postřehy ukazují na velmi dobrou orientaci v židovsko-křesťanských vztazích a jsou skvělým vhledem do této problematiky, a to nejen v rovině mezináboženského dialogu a v kontextu společenských diskuzí, ale i v oblastech teologických a biblických studií. Zajímavý je například Hoškův postřeh, kdy upozorňuje na dva nové posuny v těchto tématech:

Je to pochopitelně reciproční křesťanská teologie judaismu, ve které se zejména v důsledku reflexe dějin křesťanského antisemitismu a tragédie Šoa v posledních desetiletích změnilo téměř vše (zejména po II. vatikánském koncilu), a za druhé je to oblast historického bádání o počátcích křesťanství a rabínskému judaismu, na kterém se podílejí Židovští i křesťanští (a ovšem také sekulární) biblisté a historikové – také v této oblasti došlo v posled-

ních desetiletích k dramatickému vývoji (s. 9).

Pavel Hošek je známý nejen svou teoretickou erudicí, ale považují za vhodné zmínit i jeho praktické zkušenosti se snahami o porozumění a smíření mezi těmito náboženstvími, které tuto odbornou knihu latentně provázejí.

Druhá a obsahově nejrozsáhlejší rovina této publikace je představení celé řady židovských teologů, kteří se křesťanství věnovali či dosud věnují. Do této studie jsou zapracováni židovští myslitelé různých směrů od novověku po současnost. Je to obšírné a zajímavé představení řady židovských filosofů a teologů (řada z nich jsou rabíni), které Hošek provází stručným, ale výstižným komentářem ke klíčové publikaci vybraného autora, která v našem prostředí zpravidla není k dispozici. Ně které jeho postřehy a interpretace u autorů, kteří jsou v českém prostředí známější (např. Rosenzweig nebo Lapide), jsou zajímavé i překvapivé. Například Rosenzweigova interpretace Janova evangelia (Jan 14,6), kde Hošek dodává: „Židé u Otce (už svým rodem) jsou a nepotřebují k němu teprve dojít“ (s. 64).

Třetí rovinou je vlastní židovská teologie křesťanství. Zde v sobě Hošek nezapřel spíše religionistu než teologa. Očekávání,

kteřá jsou ohlašována v titulu knihy, nejsou zcela naplněna. Autor se nepouští do systematických či dogmatických spekulací a zůstává u zmapování názorů vybraných děl. Výjimkou je kapitola o smlouvě, kde podrobněji rozebírá klíčové téma pohledu na smlouvu u těchto náboženství: „Otázkou v kontextu židovsko-křesťanských vztahů zůstává, zda je namístě hovořit o více smlouvách, či spíše o jedné smlouvě...“ (s. 119).

Kniha je vhodně doplněna přílohami vybraných dokumentů představitelů judaismu ke křesťanství (byť např. *Dabru emet* takto vychází v češtině již počtvrté). Formálně je kniha psána věcným, ale čtivým stylem a dobře zapadá jak do oblasti bádání v tématech židovsko-křesťanských vztahů, tak i jako pramen informací pro studenty a učitele, kteří se zabývají tématem náboženství. Zároveň je vhodným příspěvkem k mezináboženskému dialogu a jako takovou je vhodné ji doporučit i širší veřejnosti.

Jan Samohýl

FRANTIŠEK ŠTĚCH:

*TU SE JIM OTEVŘELY OČI: ZJEVENÍ, VÍRA
A CÍRKEV V TEOLOGII KARDINÁLA AVERY
DULLESE SJ*

(Olomouc: Refugium Velehrad –
Roma, 2011. 368 s.
ISBN 978-8074120930)

Na sklonku loňského roku vydalo olomoucké Refugium práci mladého fundamentálního teologa Františka Štěcha, věnovanou osobnosti a dílu kardinála Averyho Dullese SJ (1918–2008), jehož smrtí odešla další z velkých postav nejen americké teologie 20. století. Vzhledem k datu publikace by se mohlo zdát, že je to právě fakt Dullesovy smrti, co přimělo Štěcha k sepsání knihy. To by však bylo velmi ošidné mínění.

Kniha, kterou Štěch nyní předkládá svému „laskavému čtenáři“, je výslednicí mnoha dlouhých cest. Na počátku té první stojí zaujetí Dullesovým dílem nikoli přímo u Štěcha, nýbrž nestora české teologie a skutečně trpělivého učitele již několikáté teologické generace, Karla Skalického. Právě jeho vyznání z dávného zaujetí kardinálovým dílem tvoří zčásti předmluvu knihy a lze bez nadsázky uvést, že Skalického a Štěchova spolupráce, dávné zaujetí vedoucího práce a diplomantovy jazykové schopnosti, to vše nahrálo tomu, že se Štěch Dullesem a jeho dílem zabývá systematicky a dlouhodobě.

František Štěch je do jisté míry sice již dědicem pokladu objeveného jeho učitelem, avšak sám jej

nezakopal v poli, nýbrž rozmnožil (Mt 25,14–30). Nejprve se Dullesovým dílem zabýval ve své diplomové práci, v letech 2001–2005, a to z pohledu ekleziologie (*Ekleziologie v díle Avery Dullese*, TF JU, České Budějovice 2005). Připočteme-li tuto dobu k času strávenému nad prací disertační, jde o celou jednu dekádu trvající pouť, kde doktorské zkoušky a úspěšná obhajoba disertace v lednu 2009 nebyly konečným cílem, nýbrž jen dalším prostředkem, jak precizovat pohled na Dullesovo dílo.

To, co máme nyní možnost číst, tak není jen *ad hoc* publikovaný výstup z grantové činnosti, ale propracovaná a z velké části na zahraničních zdrojích, dosud v českém teologickém kontextu neznámých, vystavěná publikace, která tři roky po Dullesově smrti splácí dluh, jež česká teologie měla vůči jeho dílu. Štěch se stal svou knihou zřejmě nekompetentnějším mezi těmi, kdož by chtěli o Dullesovi v Čechách psát. A nejen o něm. Svým tématem, tvořeným vlastně třemi tématy dílčími, tj. Zjevením, vírou a církví, obsáhl Štěch zcela samozřejmě náhledy na tyto oblasti tak, aby vystihl, do jakých teologických diskusí se Dulles pouštěl, o co svými knihami a studii usiloval a jaký byl celkový teologický rámec jeho bádání.

Dulles sám v dopise Štěchovi doznává (s. 12), že nikdy nic ori-

ginálního neřekl a že se celý život považoval za studenta teologie. Jenže právě tím, že celý život pečlivě vážil a zkoumal, co pověděli a věděli jiní, poskytl současně teologii ne jeden, ale celou řadu komunikačních rámců, zejména vypracováním svých modelů církve, jak je v jejích dlouhých dějinách našel a utřídil, dále například svými modely Zjevení.

Aby Štěch mohl „jít v Dullesových stopách“, musel se v relativně krátkém čase seznámit alespoň s významným zlomkem toho, co během života prostudoval Avery Dulles. Domnívám se, že zde bude čtenáři užitečným vodítkem vypracovaný jmenný rejstřík, prozrazující úspěch tohoto úsilí. Jestliže však sám Dulles tvrdil, že nepřinesl teologii nic nového, co tak zásadně jiného, nového přináší Štěchova kniha o Dullesovi?

Myslím si, že nejcennější je fakt, že je to nejúplnější představení Dullese i jeho teologie, jaké v češtině dosud vyšlo. A dalším, rovněž velmi přínosným příspěvkem, je Štěchovo hledání spojníc mezi zkoumanými skutečnostmi, jímž svou knihu staví nad prosté „pře-vyprávění“ kardinálova díla. Po pěti kapitolách, z nichž každá je opatřena vlastním shrnutím – zde je namístě se ptát po smyslu těchto dílčích opakování, která se promítnou tak jako tak v závěrečné kapitole – syntetizuje autor

všechna dílčí zjištění: „... všechna zmíněná teologická témata (zjevení, víra a církev) spolu souvisejí poměrně zásadním způsobem. Viděna ve vzájemné interakci, určují jakousi vnitřní dynamiku náboženského života“ (s. 339). Rámec Dullesova díla autor nakonec nahlíží jako „spásně dějinný“ (s. 343) a dokládá přítomnost sledovaného vztahu mezi Zjevením, vírou a církví na všech paradigmatických časech dějin spásy. Celá kniha symbolicky vrcholí dynamikou eschatologického času.

Stojí nyní za to, abychom se věnovali podrobněji jednotlivým kapitolám, z nichž nejrychleji se jistě podaří vyrovnat s první z nich, nazvanou „Originální svědectví Boží milosti (život a dílo kardinála Avery Dullese SJ)“. Jde o dvě desítky stran naplněných biografickou črtou, která však není přímo závislá na autorovi dostupné velké americké biografii Patrika Careyho. Štěchovi nejde primárně o životopis, ale rovnou o životopis zacílený na duchovní a myšlenkovou formaci teologa Dullese, včetně jeho „druhého života“ v Dullesově díle *post mortem*.

V druhé kapitole sledujeme spolu s autorem vývoj Dullesova myšlení k symbolickému vyjádření prostřednictvím konceptu modelů. Štěch zde podává také nástin Dullesovy teologické metody „modelování v teologii“ a pouka-

zuje na její možnou využitelnost, zároveň však neváhá upozornit na její slabá místa: „Užívání metody modelů má bezesporu mnoho výhod, ale zároveň se může velmi snadno stát příliš zjednodušující a generalizující...“ (s. 57).

Ve třech následujících kapitolách Štěch prezentuje jednotlivé modely, vytvářené a precizované Dullesem po několik desetiletí, přičemž se opírá o jakousi osu fundamentální teologie: Zjevení, víra a církev. A je to právě především první z témat, Zjevení, co utváří výše popsanou spojnici mezi dílem Dullesovým, Skalického a Štěchovým. V úvodu první z kapitol to dává najevo zřetelně i sám autor, odkazuje se mottem k textu Karla Skalického „Teologie zjevení Prvního vatikánského koncilu a její dějinné přede hry a do hry“ (in *Dokumenty Prvního vatikánského koncilu*, pracovní překlad, Praha: Krystal OP, 2006). Je-li Zjevení v pojetí Skalického „transcendentálním pomyslem“, u Dullese objevuje Štěch Zjevení vymezené jako tajemný proces, doprovázený „symboly Zjevení“, jež k němu odkazují (či na něho ukazují). Je mi líto trochu ke škodě, že se právě zde už nedozvíme, jak Zjevení rozumí sám autor, poněkud skrytý za velkými jmény, o nichž píše.

Ke stejným závěrům co do chybějících osobních teologických východisek autorových dochází-

me prakticky v každé z kapitol, jako by zvolené deskriptivní pojetí celé knihy právě tomuto bránilo. Teprve v samém závěru, ve shrnující kapitole nazvané „Žít v Kristu na cestě ke Kristu“, jako bychom dostali poprvé příležitost „zahlednout přes Dullese i Štěcha“. Autor zde předkládá jakousi „syntézu modelů“ a promítá ji do toho, co označuje jako „vnitřní dynamiku náboženského života“.

Zjevením zde autor rozumí „intenzivní osobní zážitek“, na nějž „individuum“ reaguje „konverzí“ (s. 340). Zjevení takto „přijaté“ však dle něho tenduje k přesažnosti individua směrem ke společnosti, jíž můžeme rozumět např. sociální skupinu, jejímž pojivem se stává právě zakoušené zjevení, což vede ke společnému prožívání (nebo „do-prožívání“?). Církev se pak pro individuum stává praktickou nutností, nezbytností – tím je naznačen ekleziální rozměr (potence) zjevení. „Bez zjevení by nebylo víry, ani církve“ (s. 341), shrnuje vše autor.

Dle předloženého modelu vnitřní dynamiky se může zdát, alespoň jak chápu onen text (s. 339–348), jako by se vytrácela či mírněji „stírala“ společenská dimenze zjevení jako taková, tedy ono „bytí Krista uprostřed“. To sice není nikde proklamováno, ale důraz, kladený na linearitu vzta-

hu zjevení–víra–církev, přehluší veškeré další akcenty. Stanoviska, z nichž jsou Zjevení, víra i církev popisovány, jsou, stručně řečeno, stanovisky fundamentálněteologickými. Otázkou zůstává, jak by se lišil pohled na průnik všech Dullesových modelů v kontextu jiných teologických disciplín, např. ekleziologie, respektive jaký pohled by otevřel samotný ekleziolog.

Jestliže autor píše (s. 18), že se naší vlasti teologické dílo kardinála Dullese zatím spíše vyhýbalo, po vydání recenzované knihy je máme naopak doslova naservírováno. Domnívám se, že tím byl položen další důležitý mezník v domácí teologické diskusi. Někdy snad až příliš úporně působí snaha o vyslovení všeho myšleného, snaha vodit čtenáře doslova „za ručičku“ – časté je opakování slovesa „vidět“, knize poněkud ubírá na plynulosti a může bránit i svobodným úsudkům čtenářovým. Přejme si tak, aby se Dullesovo dílo začalo překládat – třeba by poté Štěchem popsané Dullesovy modely revidovalo i v Čechách více párů očí. Do té doby bude širší veřejnost odkázána na velmi kvalitní, ale přece jen zejména popisný a výkladový Štěchův text.

Tomáš Veber